

24.10.1929

24 października: początek Wielkiego Kryzysu Gospodarczego

Po okresie załamania powojennego i zaburzeń inflacyjnych w drugiej połowie lat dwudziestych w gospodarce wolnorynkowej wróciła dobra koniunktura. W rozwiniętych krajach zachodnich usunięto zniszczenia wojenne, przywrócono równowagę gospodarczą, a handel międzynarodowy szybko się rozwijał. Wśród przedsiębiorców zapanował nastrój optymizmu. Wielu wybitnych ekonomistów sądziło, że nadchodzi dłuższy okres powodzenia. Tymczasem międzynarodowe obroty gospodarcze obciążone były nierównowagą płatniczą głównych państw, a w obrębie wielu z nich, np. Stanów Zjednoczonych i Niemiec narastała niebezpieczna dysproporcja między rosnącą potęgą monopolu i słabością milionów drobnych producentów. Optymizm inwestorów wyrażał się często w spekulacjach giełdowych za pożyczone pieniądze, co groziło katastrofą.

Na tym tle załamanie, jakie rozpoczęło się w 1929 roku, było szczególnie szokujące. Pierwsze jego objawy nastąpiły w obrocie papierami wartościowymi. "Czarny czwartek" 24 X 1929 r. na giełdzie nowojorskiej przyniósł ogromny spadek cen akcji wielkiej liczby przedsiębiorstw. Ich właściciele panicznie się ich pozbywali, potęgując ten spadek i zamieszanie. Nasilały się bankructwa, a nawet samobójstwa właścicieli. Na kryzys giełdowy i spadek możliwości nabywczych przemysł zareagował ograniczaniem produkcji i zatrudnienia. Gwałtownie rości bezrobocie, co z kolei oznaczało z kolei spadek popytu konsumpcyjnego, wstrzymywanie inwestycji i pogłębianie się kryzysu. Monopole podtrzymywały ceny, ale musiały ograniczać skalę produkcji. W rolnictwie natomiast kryzys objawił się nie tyle spadkiem produkcji, co cen. Miliony producentów nie były w stanie wpływać na ceny, toteż zwiększały podaż. Wytworzyły się tzw. nożyce cen, co znaczy, że spadek cen towarów rolnych był znacznie większy niż przemysłowych. Prowadziło to do ogromnej pauperyzacji rolników. Z powodu trudności płatniczych wszystkie państwa starały się zwiększać eksport, ale ograniczały import, tak więc obroty handlowe malały. Załamanie gospodarcze pogłębiło kryzys demokracji i zwiększyło liczbę zwolenników skrajnych rozwiązań politycznych - faszyzmu, nazizmu, komunizmu lub różnych form autorytaryzmu.

Do czasu wielkiego kryzysu w gospodarce wysoko rozwiniętych państw dominował kapitalizm wolnokonkurencyjny lub monopolistyczny. Z wyjątkiem okresu I wojny światowej państwo odgrywało w gospodarce rolę ograniczoną. Była ona największa w Rosji i Niemczech, ale np. w Stanach Zjednoczonych państwo niemal w ogóle nie występowało jako podmiot gospodarczy. Dopiero wielki kryzys i walka z nim rozpoczęły fazę interwencjonizmu państwowego. Autorem pierwszej

..... rozbudowanej teorii interwencjonizmu był brytyjski ekonomista John Maynard
..... Keynes. Do pośrednich form interwencjonizmu zaliczyć można politykę w
..... zakresie kursów walut, stóp procentowych banków oraz stawek podatkowych,
..... formami bezpośrednimi są zasiłki dla bezrobotnych, organizacja robót
..... publicznych, działalność kredytowa państwa oraz zamówienia rządowe.
..... Najbardziej bezpośrednią formą ingerencji państwa w gospodarkę było
..... przejmowanie przedsiębiorstw w celu ich ratowania przed upadkiem, co
..... nazywano etatyzmem.

Różne środki interwencjonistyczne stosowano w bardzo wielu krajach. Na ogół wyróżnia się dwa typy polityki interwencyjnej. Jeden z nich wystąpił w Stanach Zjednoczonych, gdzie program walki z kryzysem realizował od marca 1933 r. rząd prezydenta Franklina D. Roosevelta pod hasłem Nowego Ładu (New Deal). Utworzony przez Roosevelta zespół doradców pod nazwą „trustu mózgów” założył, że celem polityki walki z kryzysem winno być zwiększenie popytu konsumpcyjnego przez organizowanie robót publicznych i wypłacanie zasiłków dla bezrobotnych. Fundusze na cele zamierzano pozyskać przez progresję podatkową. Dodatkowym środkiem była dewaluacja dolara, która pobudziła eksport i uruchomiła pieniądze przechowywane w bankach. Polityka Roosevelta objęła również zachętę do wprowadzanie przez przedsiębiorców płacy minimalnej, dlatego cieszył się on ogromną popularnością. Państwo interweniowało też na rynku rolnym, wykupując od farmerów część produktów rolnych i płacąc im odszkodowania za ograniczenie produkcji. Nadwyżki produkcji rolnej były czasem niszczone. Państwo wspierało też praktyki dumpingowe przedsiębiorców, co oznaczało sztuczne obniżanie cen eksportowych i pokrywanie strat dotacjami państwowymi lub zawyżaniem cen na rynku krajowym.

Inaczej wyglądał interwencjonizm w Niemczech. Przede wszystkim dążono tu do zwiększenia popytu na produkty przemysłu poprzez zamówienia rządowe na broń. Związane to było z polityką nazistów, którzy dążyli do odbudowy potęgi militarnej Niemiec, ale także poprawy koniunktury i pozyskania masowego poparcia w społeczeństwie. Naziści wprowadzili też roboty publiczne i planowanie gospodarcze w cyklu czteroletnim. Podobnie jak we Włoszech, także i w III Rzeszy wprowadzono korporacyjny system zarządzania gospodarką, co oznaczało, że przy zachowaniu własności prywatnej interesy poszczególnych branż i grupy zawodowych były koordynowane przez partię i państwo na szczeblu centralnym. Zarówno Niemcy, jak i Włochy, które doświadczyły sankcji gospodarczych Ligi Narodów w wyniku ich podboju Etiopii, dążyły do samowystarczalności ekonomicznej.

W wyniku wszystkich tych posunięć interwencjonistycznych, ale także żywiołowych mechanizmów odradzania się koniunktury (obniżka kosztów, zmiany organizacyjne i innowacje), od 1933 r. kryzys ustępował, a w latach 1935-1937 gospodarka większości państw rozwiniętych przekroczyła poziom sprzed kryzysu. Był to już jednak nowy etap, w którym interwencja państwa stała się trwałą cechą gospodarki kapitalistycznej.

~~~~~  
Prof. Wojciech Roszkowski  
~~~~~

References: